

Д. ЛЮСТГАВС

(Львів)

ТОРГІВЛЯ ДЕРЕВОМ У СТАРОДАВНІЙ ГРЕЦІЇ

(V—IV ст. ст. до н. е.)

I

Використовування дерева пов'язане з найдавнішими етапами людської культури і є однією з найранніших форм людської праці. Саме дерево як матеріал, що майже скрізь зустрічається, доступний і легкий до обробки, — є одним з найпервісніших матеріалів, якого людина навчилася вживати як примітивну зброю, як підпал до вогню, як матеріал на будову домів, приладдя, статуй і т. п. Це — матеріал, необхідний у господарстві й поширений вже в палеолітичну добу. З розвитком цивілізації зростає значення дерева, зокрема як головного матеріалу, вживаного для будівництва кораблів.

Дерево відігравало визначну роль також і в стародавній Греції.

У рамках короткої статті, яку ми присвячуємо питанню про торгівлю деревом у стародавній Греції, ми можемо розглянути наявний матеріал у формі загального нарису і обмежуємося тільки з'ясуванням деяких подробиць цієї справи, зокрема розміщення лісових районів та торговельних шляхів, якими деревні продукти приходили до центрів споживання.

Найважливішим джерелом у питаннях про заліснення областей у періоді V—IV ст. ст. до н. е. та про продукцію і вживання дерева в господарстві, є праця Феофраста: „Історія рослин“, яка становить своєрідну енциклопедію дерева і має бути якнайгрунтовніше використана в усяких дослідженнях питання, яке ми тут розглядаємо. Значення цього джерела підносить обізнаність автора з технічними якостями дерева та з широким обсягом його застосувань.

„Натуральна історія“ Плінія Старшого щодо теми нашої статті могла бути використана головню до заліснення Італії. З інших джерел першорядне значення мають Страбон, Полібій і так звана *Geographi Graeci Minores*.

Ми використали, нарешті, повідомлення Фукідида й Геродота в тій частині, в якій вони могли стати в пригоді для пояснення нашого предмету.

Наша конструкція торговельних шляхів і розміщення лісових територій спирається майже тільки на стародавніх авторів. Тільки там, де джерел нема, а досліді сучасної історичної географії (Bursian, Neumann-Partsch, Philippson, Oberhummer) давали можливість реконструкції стану в V—IV ст.ст., така спроба була зроблена, звичайно, з великою обережністю.

Археологічного матеріалу для висвітлення питання про оброблення, транспортування й технічне застосування дерева небагато. Ми використали подекуди матеріал, опублікований Блюмнером, Кестерем і Шалем².

Щодо сучасних праць треба зазначити, що систематичного опрацювання питання про торгівлю деревом у стародавній Греції немає.

II

У стародавній Греції процес використання дерева, від необробленого стану (*ξύλον*) до стану, який надається йому для практичних цілей (*έλλη*), небагато відмінний від способів, вживаних і тепер. За Теофрастом, стародавні греки мали докладні відомості не тільки про способи вирубки й корчування дерева (*ξύλα κέμνειν*, *ξύλα λολᾶν*), але й про час, що є найвідповіднішим для виконання цієї праці³. Звертає далі на себе увагу обсяг їх знань про якість дерев з погляду їх придатності для виготовлення певних виробів щоденного вжитку. Вони досліджували структуру дерева, прирівнюючи його до людського організму, кору — до шкіри, волокна — до м'язів, стрижень — до кісток, вони спостерігали розвиток і густоту шарів дерева, вміст води в дереві, технічну цінність його залежно від походження і т. д.⁴ Греки намагалися протидіяти скривленню дерева від скруту волокон (*στροφασθαι*, *se torquere pandari*), старалися прискорити процес сушіння, надгинаючи дерево ще в лісі або висушуючи його на повітрі, в диму і навіть у гної.

Виготовлений деревний матеріал, дошки тощо вони в міру потреби збивали цвяхами (*έλλος*), клямрами, чопами (*ρύμφος*) і були обізнані навіть з скріпленням так званого „хвоста ластівки“ (*πελέκινος*), тобто з технікою, подібною до сьгоднішньої, склеювали їх риб'ячим або кістяковим клеєм (*κόλλα*), причому описані форми оброблення дерева були вживані з надзвичайним успіхом в одній з найважливіших ділянок стародавнього будівництва, саме в будові кораблів (*ναυπηγία*). Важливою ділянкою використання дерева була, нарешті, дестиляція дерева, щоб дістати деревне вугілля й смолу, потрібну до конопачення кораблів (випалювати дерево: *ανθρακένειν*, смолу: *πίσσαν καίειν*⁵).

Використовувалися в стародавній Греції майже всі відомі тепер породи дерев, насамперед сосна (*πέυκη*, *pinus*), смерека (*πίθυς*, *picca*), ялина (*έλάτη*, *abies*). Це були дерева, що мали універсальне технічне

² H. Blümner, *Technologie und Terminologie d. Jew. u. Künste bei Griech. u. Röm.* (Leipz. 1879) 11, c. 336 sg. H. Schaal, *Vom Hausenhandel zum Welthandel* Leipz. 1931, табл. 14, 1. O. Köster, *Das antike Seewesen* (Berlin 1923), табл. 1, 3, 13, O. Jahn, *Ber. d. s. L. d. W. t.* 1861, Ph. hist. p. 332—40; 1868. p. 312.

³ Theoph. Hist. pl. V, 1, 1; Poll. Onom. VII, 109.

⁴ Theoph. Hist. pl. I, 2, 5. Plin. N. H. XVI, 181.

⁵ Theoph. Hist. pl. III, № 8, 5; IX, 3, 1; Plin. XVI, 52.

застосування, а саме — на будову домів, меблів, приладдя та передусім на будову кораблів, на щогли тощо, до такої міри, що вживаний Феофрастом термін *ξύλα ναυπηγήσιμα, ναυπηγήσιμος ύλη* (корабельний матеріал) звичайно означав ялину, смереку або сосну⁶.

Крім цього, були вживані: дуб (*φύς, quercus*) — на виготовлення плугів, приладдя, корабельних трапів; бук (*ὄξύη, fagus*) — для виготовлення меблів, деревної галантереї, кораблів; клен (*σφένδαμνος, acer*) — переважно для виготовлення меблів; ясен (*μελία, fraxinus*) — для внутрішнього оформлення кораблів, виготовлення меблів та зброї; берест (*πτέλεα, ulmus*); тис (*μίλος, taxus*); букшпан (*πύξος, buxus*); кедр (*κέδρος, pinus cedrus*) — дуже важливий матеріал для будови кораблів, зокрема шогол; кіпаріс (*κιννάρισσος, cypressus*) та багато інших.

В описі технічного використання дерева у Феофраста впадає в око кількість різних порід дерева, вживаних для господарських потреб, тільки частина яких вказана вище. Феофраст називає як технічно використовувані навіть такі породи дерева, як верба або боз, не говорячи вже про ялівець, оливку або фігу, отже дерева, яких тепер для промислових потреб взагалі не вживають. Це пояснюється примітивними умовами стародавнього господарства, труднощами транспортування з віддалених місць, що примушувало населення користуватися кожною породою дерева, що росло поблизу.

Крім цього, експлуатація лісового господарства в старовину не знає охорони лісу, не опирається, як у наші часи, на принципи використання самого лише приросту дерева, без порушення лісової основи, а, навпаки, намагається добути з лісу максимальну кількість деревної сировини, хоч би знищенням лісового масиву. Якщо взяти на увагу, крім цієї односторонньої експлуатації, винищення лісів при корчуванні, щоб здобути землю під обробіток, випалювання величезних областей при дестилляції смоли та деревного вугілля, різного роду лісові шкоди тощо, то цеважко зрозуміти, що Греція, яка в архаїчну добу була сильно заліснена, вже в V ст. стає країною, бідною на дерево. Прикладом може бути Аттика, про яку згадує Платон, а саме, що узгір'я, з яких ще за його пам'яті брали дерево на будову, тепер дають притулок тільки бджолам⁷. В пізніші сторіччя винищення лісів було таке велике, що Сулла був змушений під час облоги Афін вирубити священні гаї, щоб добути дерева для побудови облогових машин.

III

Стародавня Греція дійшла таким чином до гострої нестачі дерева, до деревного голоду — економічне явище, специфічне, зрештою, не тільки для Греції, а й для інших країн, наприклад Єгипту, де перекази згадують про експедиції фараонів по сирійське дерево вже в III тисячоріччі⁸.

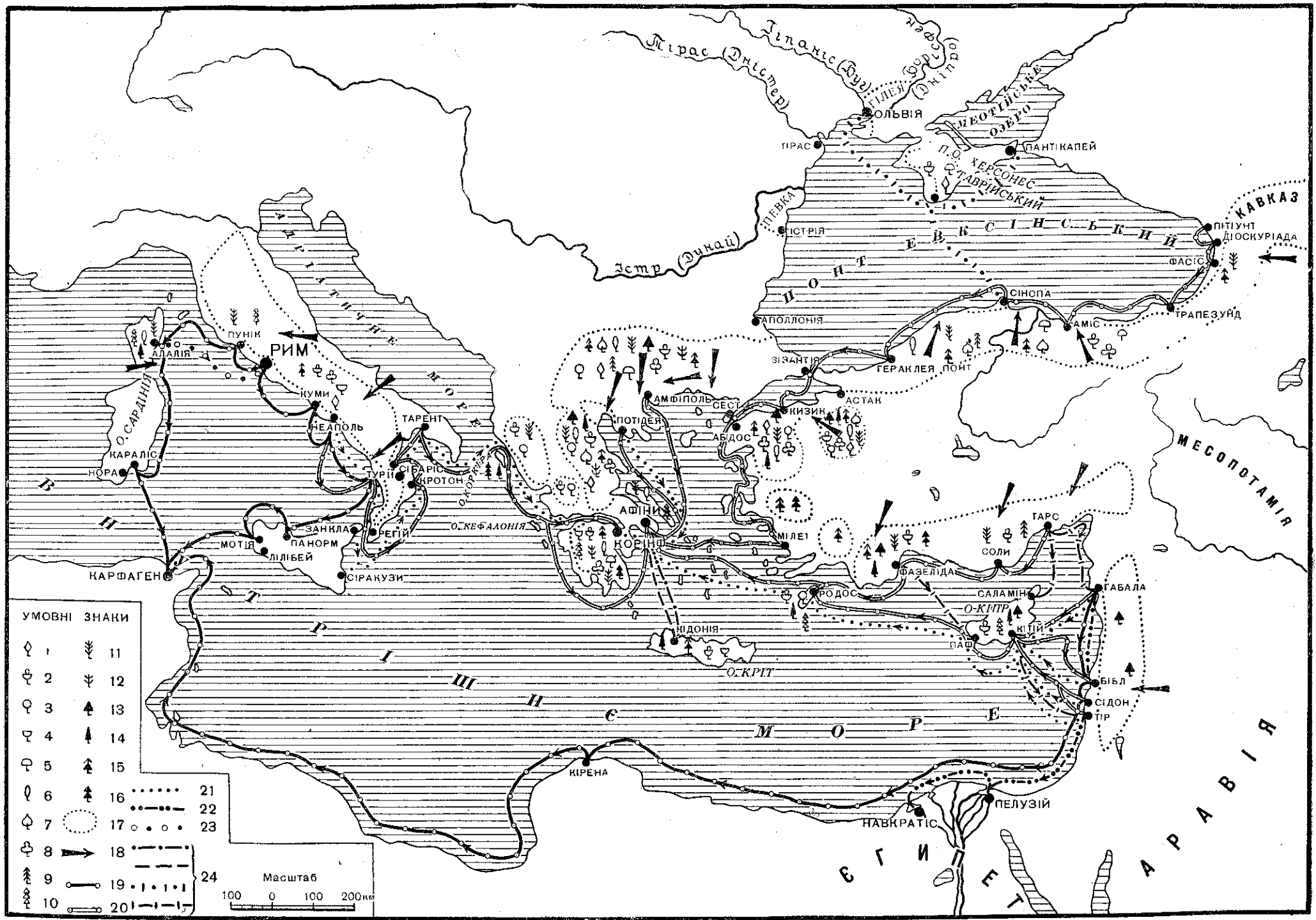
З огляду на першорядне значення дерева не тільки в будівництві домів, а й перш за все в будівництві кораблів, зрозуміло, що для морських держав стародавньої Греції — Афін, Коринфу — забезпечення

⁶ Theoph., Hist. pl. IV, 5, 5; V, 23 i Thuc. IV, 108; VII, 25.

⁷ Platon, Critius, III; Paus I, 32, I; Paus III, 26, 6.

⁸ Sethe, Sitzungsber. d. Berl. Ak. d. Wiss. XV, 1906, s. 356.

ТОРГІВЛЯ ДЕРЕВОМ В ГРЕЦІЇ V—IV ст. до н. е.

УМОВНІ ЗНАКИ

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24
♂	♂	♂	♂	♂	♂	♂	♂	♂	♂	♂	♂	♂	♂	♂	♂	♂	♂	♂	♂	♂	♂	♂	♂
♂	♂	♂	♂	♂	♂	♂	♂	♂	♂	♂	♂	♂	♂	♂	♂	♂	♂	♂	♂	♂	♂	♂	♂
♂	♂	♂	♂	♂	♂	♂	♂	♂	♂	♂	♂	♂	♂	♂	♂	♂	♂	♂	♂	♂	♂	♂	♂

Масштаб
100 0 100 200 нм

1. Ясен.	4. Явір.	7. Горіх.	10. Пінія.	13. Кедр.	16. Модрина.	19. Шлях до Карфагена.	22. Шлях до Єгипту.
2. Дуб.	5. Берест.	8. Клен.	11. Ялина.	14. Кипарис.	17. Лісиста територія.	20. " " Афин.	23. " " Рима.
3. Бук.	6. Букшпан.	9. Смерека.	12. Тис.	15. Сосна.	18. Територія експорту.	21. " " Коринфа.	24. Можливі шляхи експорту.

доставу дерева є справою найбільшої ваги. Кількість кораблів, трієр, доходила в Афінах в V—IV ст. до 300, вони часто потребували ремонту, нищилися або йшли на дно під час війни. З цієї причини вже в VI ст. і навіть раніше помічаються настійливі намагання Афін і Корінфу здобути панування над областями, які відкривали шлях до лісових масивів.

Таких областей, як відомо з Феофраста, в Греції V—IV ст. ст. до н. е. було небагато. В Європі — Македонія, Фракія, Італія, в Азії — Кілікія, країни Сінопа й Амізу, околиці мізійського Олімпу й гори Іла, зрештою Сірія — багата на кедрове дерево, яке вживали для будівництва кораблів. Як дальші центри експорту дерева можна згадати, за Феофрастом і Страбоном, Колхиду, острови Кірнос (Корсіку) й Кіпр⁹.

З названих вище районів заготівлі та експорту дерева перше місце займає Македонія, в якій росло багато порід дерева найкращої якості та в чималій кількості (ялина, смерека, сосна, дуб, клен, тис, ясен, берест, бук, букшпан). Тому македонське дерево (*ξύλα μακεδόνικα*) й означало в Греції найвищої якості деревні породи. Друге місце щодо якості займало дерево з Понту, третє — дерево з Ріндаку, тобто північної Фрігії¹⁰.

Окреме місце посідала Італія, про яку не раз згадують Феофраст і Пліній як про місце зосередження доброго корабельного матеріалу, насамперед соснового й букового, величезної довжини¹¹.

Материк Греції мав небагато дерева, як про це вже була мова вище. Деякі місцевості, наприклад, Ета-Парнас, Аркадія, Евбея, в яких були більші лісові масиви, були незручні до експлуатації лісів або тому, що якість дерева була в них низька, як про це свідчить Феофраст, або тому, що транспортні умови були погані.

Заслужують уваги острови Кірнос (Корсіка) й Кіпр. Корсіка була в старовину дуже густо заліснена, але умови заготівлі деревини на гористому острові були дуже тяжкі¹². Тому карфагеняни й римляни, зацікавлені в експлуатації природних багатств цього району, примушені були обмежуватися використанням тут лісів тільки в окремих випадках. Кіпр в архаїчну добу був класичним осередком оброблення деревної продукції, і, як говорить Страбон, експлуатація лісів була дозволена царями Кіпру кожному, хто б цього бажав. В часи Феофраста експлуатація була обмежена, очевидно, тому, що ближче розташовані райони були вже вирубані, експлуатації ж районів усередині острова перешкоджали труднощі транспортування. Проте Кіпр лишався районом, багатим на дерево, і в римську добу¹³.

Можливим районом експорту дерева ми вважаємо ще о. Крит, сильно заліснений, з якого могли користуватися Корінф і Афіни.

На Північному Причорномор'ї, зокрема на території, що найбільше нас цікавить, в околиці Ольвії й на Тавридському Херсонесі,

⁹ Theoph. III, 15, 5; IV, 5, 5; V, 8, 1; Strab. XI, 497, XII, 546; XII, 684.

¹⁰ Theoph. V, 2, 1.

¹¹ Theoph. I, 9, 5; IV, 5, 5; Thuc. VI, 90; Plin. XVI, 19, 39, 40; 66, 72; 195—8.

¹² Theoph. III, 15, 5; V, 8, 1; Plin. XVI, 71.

¹³ Strab. XIV, 684; Theoph. V, 8, 2; Expos. mundi (Geogr. Lat. Min. Riese 63) Amm. Mare XIV, 8, 44.

ліси зустрічаються тільки спорадично, як, наприклад, у згаданій Геродотом Гілеї в гирлі Бугу й Дніпра¹⁴. Корабельного матеріалу, зокрема ялини, смереки й сосни, там зовсім не було, були тільки дуб, берест і ясен, але, як підкреслює Феофраст, вони були поганої якості¹⁵. Країни Північного Причорномор'я були примушені, таким чином, вивозити дерево з інших районів. Залісна була, мабуть, дельта Дунаю, як вказує назва цього району — Певке.

IV

Головним центром імпорту дерева в V—IV ст. ст. до н. е. були Афіни, Корінф, Карфаген.

Експансія Афін ішла в східному напрямі. Вже в VI ст. Афіни роблять перші зусилля оволодіти чорноморським басейном. Доказами цього є опанування пісестратидами Сігейону на азійському березі Геллеспонту та фракійського Херсонесу. В пізніші століття ця політика Афін послідовно продовжується. Заснування Афіньського морського союзу, експансія Перікла на Чорне море — це поодинокі етапи цієї політики, які забезпечували монополістичне становище Афін в чорноморській торгівлі. Афіни контролювали весь імпорт і експорт з Чорноморського басейну й диктували умови цієї торгівлі відповідно до своїх інтересів. Аrenoю афінської експансії на морях були також Македонія й Фракія, на узбережжі якої після кількох невдалих спроб було засноване, на рещті, місто Амфіполіс (437 р.), визначний порт, з якого вивозили дерево¹⁶. Далі джерела вказують на торговельні зв'язки Афін з Кілікією¹⁷, з Лікією (Фазеліс)¹⁸, з Сірією¹⁹, й, нарешті, з Великою Грецією, де експансія Афін починається з половини V ст. — від заснування афінської колонії Турії (444 р.)²⁰. Доведені також торговельні зв'язки Афін з Неаполем і з Регійном, які, як говорить Фукидід, — були від незапам'ятних часів у союзі з Афінами²¹.

Другий великий грецький торговельний центр, Корінф, репрезентує морські інтереси Пелопонеського союзу. Напрямок корінфської торгівлі лісом іде головним шляхом на захід, до Італії та Сіцилії²². Ця торговельна експансія Корінфу на захід розвивалася паралельно з афінською експансією на схід. Вона мала також на меті, головним чином, забезпечення довозу найважливіших засобів щоденного вжитку, збіжжя й дерева для будівництва кораблів, а саме: збіжжя з Сіцилії, дерева з Італії.

Разом з тим Корінф не залишає зусиль, щоб влаштуватися на узбережжях Македонії, де вже коло 625 р. заснована була корінфським тираном Періандром багата й сильна колонія Потідея. Потідея після

¹⁴ Herod. IV, 19.

¹⁵ Theoph. IV, 5, 3; Plin. XVI, 138.

¹⁶ Herod. V, 23; Thuc. IV, 108; Strab. VII, 331; Plut. Demetr. 10; Diod. XX, 46. J. Parastavru, Amphipolis Geschichte u. Prosopogr. (Klio 24 Beiheft. 1936) с. 7.

¹⁷ Theoph. IV, 5, 5.

¹⁸ Thuc. II, 69; Plut. Kimon 12; Demosth. ea Lacs, p. 935.

¹⁹ Theoph. IV, 5, 5; Thuc. II, 69.

²⁰ Diod. XII, 10; Strab. VI, 263.

²¹ Thucyd. III, 86; C. I. A. I, 33; IV, I, 33 a i.

²² Tim. tr. 53 Müll; Thuc. VI, 3—5; Beloch Gr. Gesch. sg. 1² 2,224 sg. Busolt Gr. Gesch. 1² 641 sg.

перських війн була змушена увійти до Афіньського морського союзу. Проте зв'язок з Корінфом не переривався. Кожного року до Потідеї призначали з Корінфа надзвичайного урядовця, епідеміурга. Ці зв'язки між Потідеєю і Корінфом приводять нас до висновку, що Корінф, крім італійського дерева, був забезпечений також деревом з Македонії, через Потідею.

Завдяки давнім зв'язкам між Корінфом і Сірією, Корінф одержував звідти кедрове дерево для будови кораблів.

Третій визначний центр імпорту дерева — це Карфаген, який, будучи спочатку колонією Тіру, поступово розвинувся в потужну морську державу. Областю експлуатації Карфагеном деревної сировини була також Італія, зокрема північна, етрусська частина її, з якою Карфаген лишався в тісних, джерелами зафіксованих, зв'язках²³. Зважаючи на відоме деревне багатство о. Кірнос (Корсіка), де спочатку поселилися фокейці, і на факт, що цих колоністів вигнали з Корсіки карфагеняни спільно з етрусками (548 р.), можна припустити, що Корсіка також була областю, з якої дерево експортували до Карфагену²⁴.

Довіз дерева з Сирії до Карфагену пояснюється тісними зв'язками між Карфагеном й сирійськими містами.

Єгипет, як центр імпорту дерева з Сирії, засвідчений джерелами. Про імпорт кедру з Лівану є й фігуральні зображення. Імпортний шлях з Кіпру пояснюється тісними торговельними й культурними зв'язками між Єгиптом і Кіпром вже від III тисячоріччя. Як факультативні райони експорту дерева до Єгипту шляхом через Кіпр можна прийняти ще Лікію-Кілікію²⁵.

Про довіз дерева з Корсіки до Риму є у Феофраста одна згадка, а саме про транспорт дерева плотами через море²⁶. В V—IV ст. Рим на морі не відігравав жодної ролі, тому й зрозуміло, що він великих кількостей дерева не потребував.

Як факультативний район імпорту дерева треба прийняти і Ольвію—Херсонес. Це країна, як вже згадано, бідна на дерево, тому що там росли тільки такі породи дерева, як дуб, чинара й ясен, а не було ялини, смереки й сосни, — які постачали до Ольвії, найімовірніше, з Сінопа, з яким були давні торговельні й культурні зв'язки.

Отже були такі головні шляхи торгівлі лісом:

1. Понт—Афіни, Македонія—Фракія—Афіни, Сирія—Афіни, Кілікія—Лікія—Афіни, Італія—Афіни.
2. Італія—Корінф, Сирія—Корінф, Македонія—Корінф;
3. Італія—Карфаген, Корсіка—Карфаген, Сирія—Карфаген;
4. Сирія—Єгипет, Кіпр—Єгипет;
5. Корсіка—Рим;
6. Сіноп—Ольвія—Херсонес;
7. Крит—Афіни, Крит—Корінф;
8. Лікія—Кілікія—Єгипет.

²³ Arist. Pol. III, 5, II; Meyer; Gesch. d. Alt. III, 654 sg.

²⁴ Herod. I. 165; Strab. VI, 252, 253; Theoph. V—8, I; G. Herzberg. Gesch. d. Altgr. Kolonis (Leipz. 1887). c. 77.

²⁵ Sethe: l. c. Gressmann Atoriet. Texte c. 243; Breasted: Auc. Rec. II, 378 U. Willcken: Alexander d. Grosse (Leipz. 1931) c. 267.

²⁶ Theoph. V, 8, 2.

V

Напря́м торговельних шляхів в V—IV ст. ст. був уздовж морського узбережжя. Це пояснюється примітивною технікою мореплавання, примітивною конструкцією кораблів, невеличкою кількістю вітрил тощо. У відкритому морі легко збитися з дороги, як це, наприклад, трапилося навіть з Цезарем на короткому шляху з Галії до Британії. Морське розбишацтво було в Греції постійним явищем, так само як і розбиття кораблів бурею. За свідченням Демосфена (IV ст.), афінський флот не міг дістатися до Македонії внаслідок несприятливих атмосферних умов, а зимою (від листопада до березня) морські комунікації цілком припинялися, про що говорять не тільки Демосфен і Феофраст, а й римські письменники, як, наприклад, Варрон. Шлях з Греції до Італії йшов через Керкіру—Тарент, про що свідчать численні згадки не тільки у Фукидіда, а й у Лівія. Про прибережну комунікацію як про нормальне явище говорить і Пліній молодший. Про Неарха, адмірала флоту Олександра Македонського, його історик Арріан говорить, що він звичайно на ніч приставав до берега. Навіть шлях з Риму до Сіцилії вів у деяких випадках через Ельбу, Корсіку й Сардинію²⁷.

З усіх цих причин шляхи торгівлі лісом проведені на нашій карті вздовж узбережжя.

Винятком є шлях з Сінопа до Ольвії, проведений прямо через Чорне море. В цьому ми пішли за американським археологом Д. М. Робінзоном, який в своїй книжці про Сіноп переконливо й на основі проведених на місці досліджень довів імовірність такого шляху, грунтуючись на тому, що стародавній мореплавець міг здійснити подорож з найбільш висуненого пункту азіатського узбережжя Карамбіс до Кріуметопон на Херсонесі так, щоб не втратити землі з очей більш ніж на кілька годин²⁸.

VI

Щодо питання про ціни і транспортування дерева тут можна обмежитися твердженням про високий рівень цін на дерево та великі кон'юнктурні зміни в торгівлі лісом в Греції V—IV ст. ст. Цей високий рівень цін так само, як і згадані кон'юнктурні зміни, пояснюються, по-перше, примітивною технікою морського й сухопутного транспорту, а по-друге, нестійкістю економічних і політичних відносин, внаслідок специфічних умов античної рабовласницької системи.

У рамках цієї системи торгівля, зокрема лісом, мала завданням забезпечення довозу державі засобів оборони і, якщо йдеться про Афіни й Корінф, або про Карфаген, засобів для будування кораблів, як основи морського панування.

Дерево відіграло у відносинах морських держав в стародавні часи таку приблизно роль, яку тепер відіграють залізо, мідь, нафта, вугілля в конкуренції імперіалістичних держав.

²⁷ Cals. B. G. V, 8, 2; 23, 4; Plin. ep. ad. Tr. 15; Thuc. VI, 44; VII, 26; Peripl. M. Eryth. 60; Arrian Ind. 22 sg; Her., IV, 46; Strab. VII, 299; XI, 496.

²⁸ D. M. Robinson: Ancient Sinope. (Baltimore 1906), c. 136.

Не випадкове те, що воєнна акція під час Пелопонеської війни розпочалася облогою Потидії, тобто місця, в якому схрещувались шляхи торгівлі лісом Афін і Корінфу в Македонії. Не випадково кульмінаційною точкою Пелопонеської війни є спрямування Афін до Сіцилії, отже до другого пункту стику цих шляхів. Дійсні мотиви експансії до Сіцилії ясно висловлює Фукидід в промові Алквіада до спартанців: Сіцилія багата на збіжжя і гроші, Італія — на ліси; опанування цих областей дасть перевагу Афінам над Спартою:

„Зверх трієр, які маємо, ми багато нових мали побудувати завдяки багатству лісів в Італії й надіялися Пелопонес завоювати, а після запанувати над усією Елладаю“²⁹.

Подібно до того як експансія до Сіцилії була загрозою для Пелопонеського союзу, так і наступ Спарты на македонські поселення Афін був загрозою афінським володінням. Коли Амфіполіс було занято Бразідасом (422 р.), Афіни дуже злякалися, каже Фукидід:

„Упадок Амфіполіс сильно налякав афінян, бо місто було їм корисно постачанням корабельного дерева“³⁰.

У IV ст. панування над Грецією переходить в руки Македонії — головного центру деревної продукції. Якщо взяти до уваги роль дерева в політичному й економічному розвитку Македонії, то можна бачити, що зв'язки оброблення деревної продукції й торгівлі нею відбивають поодинокі фази розвитку цієї країни.

До часу Пелопонеської війни Македонія була країною економічно і політично відсталою. Тому й торговельна угода між Пердіккою, царем Македонії, і Афінами в 422 р. не виходила з інтересів Македонії, а, навпаки, забезпечувала Афінам монополістичне становище; Пердікка зобов'язувався не дозволяти вивозу дерева на весла нікому, крім афінян³¹.

Пелопонеська війна закінчилася пригнобленням афінської держави і зміцненням позицій Македонії. Це видно найкраще на прикладі торговельної і союзницької угоди 389—388 рр. між Амінтою, царем Македонії, і містами Халкідійського союзу³².

У цій угоді нема вже визначення монополії Халкідійського союзу, а, навпаки, експорт ялини, що мала, як відомо, особливе значення для будови кораблів, поставлено в залежність від царського дозволу. Крім того, за вивіз дерева та інших продуктів з Македонії халкідійські міста зобов'язані були сплачувати цареві Македонії мито. Ця угода є, отже, доказом зміцнення Македонської держави, яка використовує свої лісові багатства як політичний фактор великої ваги.

Політика Філіппа Македонського йшла в такому же напрямі. Філіпп вже спочатку свого панування намагався усунути афінян з македонського узбережжя. Він не згоджувався віддати Амфіполіс афінянам,

²⁹ Thuc. VI, 90.

³⁰ Thuc. IV, 108.

³¹ I. G. I, p. 141/2 (Supp.). R. Scala: Die Staatsvert d. Alt. (Berl. 1898), с. 62.

³² Dittenberger: Syll. 3, 135, (Leipz. 1915). R. Scala: o. c. 101. Arnet: Beschr. d. z. Münze geh. St. u. Münzen: p. 40 № 2, № 24 (Wien 1845). Ф. Ф. Соколов, Договор Аминта с халкидцами фракийскими, (Труды Ф. Ф. Соколова), Петербург 1910, с. 276.

Головні ужиткові дерева в античному світі в V—IV ст. ст. до н. е.
за породами дерев і районами заліснення

№ п/п	Район	Породи дерев	Заліснення	Джерела	Примітка
1	Греція, Аттіка	Ялина, сосна, дуб, явір	Слабе	Aristoph. N 402; 604; E. 258; AO 742; Plat. Phaedr. 230; 236; 275; Leg. IV, 705; Eupol. (frag. Macrob. Sat. VII, 5.)	
	Ета — Парнас	Ялина, сосна, дуб, букшпан	Сильне	heoph. H. P. IV, 5, 1—2; V, 2, 2; Herod. VII, 128; Plin. N. H. XVI, 197; Dion Caliph. (Müller), p. 240.	
	Епір	Дуб, бук, ялина	Сильне	Paus. VIII, 23, 5; Aisch. Pr. V, 834.	Neumann-Partsch. Phys. Geogr. Griech. c. 362 Bursian: Geogr. v. Griech., c. 13 Sq.
	Шір. Олімп.	Сосна, ялина, дуб, бук, клен, тис, кедр, кипарис, ясен, букшпан	Сильне	Theoph. 1, 9, 3; III, II, 1—2; V, 7, 7. Plin. XIV, 127, 128.	
	Греція: Осса—Шеліон	Сосна, дуб, ялина, букшпан, клен, горіх	Сильне	Theoph. IV, 5, 1; 2; 4; Dicaearch. Descr. Gr. II, 2.	
	Аркадія	Ялина, сосна, пінія, дуб, клен, тис, берест, явір	Сильне	Theoph. III, 2, 3—5; 10, 2; IV, 1, 2—3; V, 4, 6; Paus. VII, 1, 6; VIII, 12, 1; 23, 4; Plin. XVI, 197.	
	Арголіда	Дуб, явір	Слабе	Plin. IV, 19; Paus. II, 37.	Neumann-Partsch., I. c., 360
	Ахайя	Дуб, сосна, пінія, явір	Слабе	Plin. IV, 138; Paus. VII, 22, 1.	Neumann-Partsch., I. c., 361
	Еліс	Дуб, сосна, пінія	Слабе	Plin. XVI, 34; 48.	Neumann-Partsch., I. c., 367
	Евбея	Ялина, горіх, пінія	Сильне	Theoph. IV, 5, 4; V, 2, 1; Plin. XVI, 197; Dio Chrys. Or. VII.	
2	Македонія	Ялина, смерека, сосна, дуб, клен, ясен, берест, бук, букшпан, горіх	Сильне	Theoph. III, 3, 1, 8; IV, 5, 5; V, 2, 1; Plin. XVI, 71; Thuc. IV, 108; Herod. V, 23; Xen. Hell. VI, 1, 11.	
3	Фракія	Ялина, сосна, дуб, кедр, букшпан	Сильне	Theoph. IV, 5, 1—5.	

№ ц/п	Район	Породи дерев	Залісен- ня	Джерела	Примітка
4.	Крит	Кіпарис, сосна, дуб, явір	Сильне	Theoph. II, 22, 2; III, 1, 6; 3, 3; 2, 6; IV, 1, 3; 5, 2; Plin. XVI, 53, 141, 197.	
5	Родос	Кіпарис, дуб, пінія	Сильне	Theoph. IV, 5, 2; Strab. XIV, 652; Didym. Geopon. VI, 5; I. G. 1. 1. 128 (<i>Agvitat</i>)	
6	Кіпр	Кедр, кіпарис, сосна, дуб, пі- нія, явір	Сильне	Theoph. V, 8, 1; 9, 5; Strab. XIV, 684; Dion. Bys. IX. p. 124; Plin. XV, 40; XII, 5; Expos. mundi (Riese), 63.	
7	М. Азія: Іда	Дуб, клен, сосна, ялина, кедр, кі- парис	Сильне	Theoph. III, 8, 2; III, 11, 1-4; IV, 5, 5; IV, 1, 3; V, 2, 1; Strab. XIII, 606; Plin. XVI, 62; Euryt. Hipp. 12, 54.	
	Міз. Олімп.	Кіпарис, кедр, ялина, сосна, дуб, клен, ясен, горіх	Сильне	Theoph. III; 2, 3-5; IV, 5, 4, IV, 5, 5; V, 2, 1; Strab. XII, 572.	
	Фрігія	Кедр, сосна, дуб, бук, букшпан	Сильне	Theoph. IV, 5, 2; Plin. XVI, 137.	
	Лікія- Памфілія	Кедр, кіпарис, сосна, ялина, явір, дуб	Сильне	Theoph. IV, 5, 2; Plin. XII, 9; XVI, 32; 137; Strab. XIV, 664.	
	Кілікія	Кедр, ялина, сме- река, модерев, дуб	Сильне	Theoph. IV, 5, 5; III, 2, 6; Xen. Anab. 1, 2, 22; Plin. XVI, 32; Strab. XIV, 671.	
8	Понт: Сіноп	Смерека, ялина, сосна, ясен, бе- рест, дуб, клен, горіх	Сильне	Theoph. IV, 5, 3-5; V, 2, 1; Strab. XII, 546; Plin. XVI, 197. Arr. Peripl. P. E. 41.	
	Амісос	Смерека, ялина, сос- на, дуб, ясен, берест, клен	Сильне	Theoph. IV, 5, 3-5;	
	Колхіда	Ялина, сосна	Сильне	Strab. XI, 497; XII, 546.	
9	Пантікапей	Дуб, ясен, бе- рест	Слабе	Theoph. IV, 5, 3; Herod. IV, 19; Plin. XVII, 138.	
10	Кірнос (Корсіка)	Кедр, букшпан, ялина, пінія	Сильне	Theoph. III, 15, 5; V, 8; V, 8, 2; Plin. XVI, 71; 197.	
11	Італія	Ялина, сосна, пінія, клен, ясен, явір, дуб	Сильне	Theoph. I, 9, 5; IV, 5, 5; Thuc. VI, 90; Plin. XVI, 19; 39; 40; 64; 66; 72; 197; Liv. 9, 36; 21, 25; 23, 24.	
12	Сірія	Кедр	Сильне	Theoph. IV, 5, 5; V, 8, 1; Plin. XVI, 197.	

бо оцінював значення цього порту для вивозу дерева; боротьба за це місто була справжньою причиною конфлікту між Афінами і Македонією, який поступово поширився на всю Грецію й закінчився розгромом грецьких держав під Херонеею та об'єднанням Греції під македонським пануванням³³.

Всі ці факти виразно доводять, що ми маємо право говорити про деревну продукцію й торгівлю деревом, як про одну з найважливіших проблем політичної і економічної історії Греції в V і IV ст. до н. е.

Д. ЛЮСТГАВС

(Львов)

ТОРГОВЛЯ ДЕРЕВОМ В ДРЕВНЕЙ ГРЕЦИИ

(V—IV вв. до н. э.)

Резюме

Продукция из дерева в древней Греции достигала высокого уровня развития.

Особенно широко у греков применялось дерево при строительстве кораблей, в строительстве домов, в изготовлении мебели, приборов, оружия, деревянной галантереи и т. д.

Материалом служили все известные нам породы деревьев: сосна, пихта, ель, дуб, бук, клён, ясень, берека, тис, самшит, кипарис и кедр.

В архаический период Греция была богата лесами. Отсутствие охраны леса привело к уничтожению лесных районов, так что уже в V в. до н. э. греки стали остро ощущать недостаток в дереве. Вполне понятно их стремление добиться господства над лесистыми областями.

Главными центрами импорта дерева в V—IV вв. до н. э. были: Афины, Коринф и Карфаген.

Экспансия Афин шла в восточном направлении, Коринфа — в западном, а Карфагена — в Италию.

Торговля деревом имела исключительное значение, обеспечивала государству ввоз средств для обороны страны. Для Афин, Коринфа и Карфагена это означало строительство кораблей, как основы морского господства.

В V в. до н. э. конфликт, послуживший началом Пелопонесской войны, начался в тот момент, когда Афины стали интересоваться западными областями греческой колонизации, бывшими до той поры объектом эксплуатации Коринфа. Не случайно, что Пелопонесская война началась осадой Потидеи, являвшейся местом скрещения путей торговли деревом Афин и Коринфа в Македонии.

Кульминационной точкой Пелопонесской войны было устремление Афин к Сицилии, бывшей вторым пунктом скрещения этих торговых путей.

³³ Ssoer. Phil. 2, 5; Aesch. II, 21; II, 70; Demosthen Aristocr. III; Phil. 2, 17.

В IV в. до н. э. господство над Грецией переходит в руки Македонии, бывшей главным центром снабжения деревом. Филипп с начала своего господства стремится устранить Афины с македонского побережья. Он отказывается отдать им Амфиополис, имевший большое значение как порт для вывоза дерева. Борьба за Амфиополис была действительной причиной конфликта между Афинами и Македонией, закончившегося разгромом греческих государств под Херонеей и объединением Греции под властью Македонии.

Все эти данные подтверждают, что продукция из дерева и торговля деревом являлись одной из важнейших проблем политической и экономической истории Греции в V—IV вв. до н. э.